

УДК 34:352.075

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2019-35-44-50>

Дипломатична місія воєводи Адама Киселя з точки зору сучасності

Гавриленко Т.С.

*Аспірант, ВНЗ «Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел. (097) 99-666-30, e-mail: widominal@gmail.com
ORCID:0000-0003-2382-5411*

Diplomatic mission of the governor Adam Kysil from the point of the view of the present

Havrylenko T.S.

*Postgraduate student,
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel: (097) 99-666-30, e-mail: widominal@gmail.com
ORCID:0000-0003-2382-5411*

Анотація. У статті йдеться про відомого державного діяча на теренах споконвічних українських земель і тодішньої королівської Польщі, лідера православної шляхетської опозиції, київського воєводу, а також сенатора польського Сейму Адама Киселя, якому належить авторство проектів, які він відстоював разом із православними послами Лаврентієм Древинським та Михайлом Кропивницьким. Тверда особиста позиція, а також ораторські вміння допомогли йому швидко здобути роль оборонця інтересів православних. Завдяки особистим симпатіям короля Владислава IV, Адам Кисіль почергово отримав чимало високих посад, які відкрили йому шлях до сенату. Додатковим поштовхом швидкого піднесення стали дипломатичні послуги по розв'язанню польсько-російських прикордонних суперечок на Чернігово-Сіверщині. Особливу увагу Адам Кисіль у своїй політичній діяльності приділяв розвитку місцевого самоврядування Києва. Самовідданий вчинок Адама Киселя, ініціювання у парламенті прийняття написаного ним трактату «Про рівність прав і спільне життя Сарматів польських і Сарматів руських (українських)», який під тиском козацьких повстань Сейм приймає, але польська шляхта Поділля не погоджується на його виконання. Йдеться про його стрімке бажання зробити все можливе для збереження і розвитку функції Київського магістрату, православ'я, українську традицію та духовність, делегування Петра Могили на Сейм, де останнього обрали митрополитом відбулося також не без сприяння Адама Киселя. Його вклад у розвиток функцій міста Києва, що є майже забуто в історико-правовій практиці, але має певну свою актуальність на сьогодні. З точки зору сучасності та сьогоденної ситуації в Україні проаналізовані спроби Киселя зберегти православ'я на українській землі, і вирішення проблем української спільноти (в тому числі повстанців) з польською владою. Бажання припинити кровопролиття і прийти до комп-

ромісу поставило київського діяча в ситуацію «між двох вогнів», коли обидві ворогуючі сторони вважали його зрадником. Що врешті - решт призвело до повного політичного відсторонення у останні роки життя, як через тяжку хворобу, так і від неприхильності польського короля Яна Казимира. В історичних працях Адам Кисіль згадується як меценат і покровитель, адже, для прикладу, тільки в нашому регіоні на його кошти було побудовано 3 монастирі, зокрема Макошинський чоловічий та жіночий монастирі, а також Максаківський Спасо-Преображенський монастир.

Ключові слова: Адам Кисіль, воєвода, Річ Посполита, Богдан Хмельницький, визвольна війна, реалії, православ'я.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Annotation. The article deals with the famous statesman in the territory of ancient Ukrainian lands and then royal Poland, the leader of the Orthodox noble opposition, the governor of Kiev, as well as the senator of the Polish Sejm Adam Kisel, who owns the projects that he defended together with the Orthodox ambassadors Dmitry Lavrynym. His strong personal position as well as his oratorical skills helped him quickly acquire the role of defender of the interests of the Orthodox. Owing to the personal sympathies of King Wladyslaw IV, Adam Kisel took on a number of high positions, which opened the way to the Senate. Diplomatic services to resolve Polish-Russian border disputes in the Chernihiv-Sivershchyna region were an additional impetus for the rapid rise. Adam Kisel paid special attention to the development of local self-government in his political activities. Adam Kisel's selfless act of initiating in Parliament the adoption of a treatise he wrote "On the Equality of Rights and Common Life of the Sarmatians of the Polish and Sarmatians of the Russian (Ukrainian)", which the Sejm accepts under the pressure of the Cossack uprisings, but the Polish nobility does not agree to its implementation. It is about his keen desire to do everything possible to preserve and develop the function of the Kyiv Magistrate, Orthodoxy, Ukrainian tradition and spirituality, delegation of Peter Mohyla to the Seimas, where the latter was elected Metropolitan also without the assistance of Adam Kissel. His contribution to the development of functions of the city of Kiev, which is almost forgotten in the historical and legal practice, but has some relevance today. From the point of view of the present and present situation in Ukraine, Kissel's attempts to preserve Orthodoxy on Ukrainian soil and to solve problems of the Ukrainian community (including the rebels) with the Polish authorities are analyzed. The desire to stop the bloodshed and to compromise put the Kiev activist in a situation of "between two lights" when both warring parties considered him a traitor. What eventually led to a complete political expulsion in recent years, both because of a serious illness and the aversion of the Polish King Jan Casimir. In the historical writings, Adam Kisel is mentioned as a patron and patron, because, for example, only in our region 3 monasteries were built at his expense, including the Makoshinsky monastery and the women's monastery, as well as the Maksakovsky Transfiguration Monastery.

Key words: Adam Kysil, Bogdan Khmelnytsky, liberation war, white spots, orthodoxy.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасною проблемою української історіографії і історико-правової науки є так звані білі плями – недостатньо досліджені явища, події та історичні постаті.

Український історик Наталія Яковенко в статті «Про методологію досліджень середньовічної і ранньомодерної історії України» зазначає: «Техніка наукового дискурсу українських істориків застигла на позначці кінця ХІХ – початку ХХ століття – достоту як годинник, стрілки якого зупинилися в мить катастрофи. Поки

українська історіографія під загрозою фізичного винищення вчених (і втрачаючи елементарні фахові навички) переливала з пустого в порожнє ілюстрації до «єдино вірного вчення», зарубіжне наукове співтовариство ламало перманентні революції у сфері пізнання, які розпочалися ще на світанку ХХ століття з краху ілюзій про можливість пізнати минуле «таким, яким воно було насправді» [1]. В реаліях української історико-правової науки однією з таких білих плям є неоднозначна постать київського воєводи Адама Киселя. Свого часу Адам Кисіль (1580-1600 (точна дата народження невідома) – 1653) був ключовою фігурою в українській історії, і з точки зору сучасності дуже цікавим та корисним буде дослідити досвід його діяльності, як представника міської влади Києва в частині еволюції і розвитку функцій міської влади в історико-правовому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Історичну постать Адама Кисіля досліджувало ряд українських та зарубіжних науковців. Погляди вчених дещо різняться, оскільки базуються на власних науково-історичних дослідженнях. З останніх досліджень слід відмітити такі роботи, як: Яковенко Н. «Про методологію досліджень середньовічної і ранньомодерної історії України», Гупало С. «Важка ноша примирення. Адам Кисіль: майстер великих компромісів», Разживін В., Красуля Д. «Відображення посольської місії Адама Киселя в драматичних візіях М. Костомарова та М. Грушевського», Г. Швидько, П. Чорнобай підручник «Історія України», Малімон Н. «Таємниці храму Адама Киселя та інші вчені.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Біографію Адама Кисіля було досить ґрунтовно досліджено українськими та

зарубіжними науковцями. Ми спробуємо розібратися в основній дилемі його життя – намаганні розвинути функції міської влади.

Формулювання цілей статті

Основними цілями даної статті є дослідження еволюцій та розвитку функцій Київського міського магістрату та спроба донести інформацію про таку історичну постать, як Адам Кисіль, і про його місію у розвитку місцевого самоврядування Києва.

Виклад основного матеріалу дослідження

У XVII столітті Адам Кисіль був єдиним православним шляхтичем, який став сенатором Речі Посполитої та «посередником між польським королем Яном Казимиром та Богданом Хмельницьким» [2]. «Михайло Грушевський вважав його важливою постаттю, а відомий історик Й.Х. фон Енгель характеризував А. Кисіля як Рішельє свого часу і місця» [3]. Кисіль – відомий державний діяч на теренах споконвічних українських земель і тодішньої королівської Польщі XVII ст., лідер православної шляхетської опозиції, в силу історичних обставин лояльний до Речі Посполитої. Однак саме ця позиція, як часто буває з посередниками, зіграла проти нього.

Походив Адам Кисіль із волинської шляхти, що володіла селом Низкиничі (зараз – Іваничівський район Волинської області). Отримав освіту в Замойській академії, знав кілька іноземних мов, мав талант до ораторського мистецтва, цікавився історією – та й узагалі був освіченою людиною. Більш як 10 років був на військовій службі, брав участь у багатьох битвах, у тому числі при Хотині. Лише батькова смерть змусила його повернутися в рідне село.

Адам Кисіль «представляв населення Волині на сеймах у Луцьку та Житомирі. У 1630 році шляхта Волинсько-

го воєводства довірила йому захищати свої інтереси на сеймі Речі Посполитої. Власне, з того часу Адам Кисіль став поборником православ'я. Йому належить авторство проєктів, які він відстоював разом із православними послами Лаврентієм Древинським та Михайлом Кропивницьким перед польським королем Владиславом IV та представниками уніатів» [2]. Також він став ініціатором будови та реставрації декількох храмів і монастирів, а окремою сторінкою його біографії є повернення Софієвського храму та Максаківського монастиря. Після цього кілька років займався розв'язанням конфліктів між православними та греко-католиками, особливо під час передачі церковного майна. В. Разживін і Д. Красуля пишуть, що «він на той час був чи не єдиним, хто намагався зняти напругу в суспільстві на законодавчому рівні» [4, с. 68]. З точки зору сьогодення, можна навіть дорікнути Адаму Киселю за те, що він ішов на конфлікт через релігійні мотиви. Однак треба сказати, що релігія (зокрема, християнська, православна в Україні) завжди була великою частиною життя, а головне – культури, будь-якого народу. Тому, втративши православні традиції, обряди, звичаї, українці втратили б і частину великого культурного здобутку.

Стурбований нерівністю в державі, Адам Кисіль у парламенті домагався прийняття написаного ним трактату «Про рівність прав і спільне життя Сарматів польських і Сарматів руських (українських)». Під тиском козацьких повстань Сейм приймає його, але польська шляхта Поділля не погоджується на його виконання.

Коротко нагадаємо, у яких умовах довелося стати сенатором Адаму Киселю. Захопивши у XIV – XV ст. Галичину, Західну Волинь і Поділля, Польща прагнула оволодіти й українськими землями, які входили до складу Велико-

го князівства Литовського. У 1569 р. на засіданні об'єднаного сейму у Любліні, після того як частина литовських, українських і білоруських магнатів, не задоволені польським проєктом унії, намагалася зібрати шляхетське ополчення для боротьби за свої права, король Сигізмунд III Август своїми універсалами приєднує українські землі – Підляшшя, Волинь, а потім Київщину і Брацлавщину, зрівнявши місцеву шляхту цих земель у правах і привілеях з польською шляхтою. Депутати Великого князівства Литовського підписали акт про державну унію і склали присягу на вірність їй. Так було створено державу Річ Посполита (з пол. мови — «спільна справа»). У Речі Посполитій Кисіль представляв русинів, як у той час називали українців і білорусів.

Як зазначають Г. Швидько та П. Чорнобай, що через кілька років після того, як православну шляхту урівняли в правах з католицькою, «релігійна ситуація в Україні ускладнилася ще більше. Перехід переважної більшості українських земель під владу католицької Польщі загострив питання щодо існування православної церкви взагалі. У 1588 р. король Стефан Баторій розпорядився відібрати землю в усіх полоцьких православних церков та монастирів і передати єзуїтам. А наступного року у Львові за наказом архієпископа католики напали на православні храми й монастирі, вигнали з них священників і заборонили відправляти богослужіння» [5].

Отже, в кінці XVI – на початку XVII століття православна церква в Україні перебувала в скрутному становищі. Однак деякі джерела стверджують, що таке визначення є перебільшенням. Перелік імен найпомітнішого панства, яке обіймало виборні земські уряди Волинського, Київського і Брацлавського воєводств в останній чверті XVI – середині XVII ст., підтверджує, що «ключові

пости земського самоврядування належали переважно православним, рідше – католикам з-поміж «своїх» чи оженених тут прибульців, і лише в поодиноких випадках – протестантам, але теж переважно «своїм». Утім, коли врахувати, що навіть у православних полемічних писаннях немає нарікань з цього приводу, то можна зробити висновок, що принцип тубільного представництва в локальних органах влади, проголошений Люблінським унійним привілеєм 1569 р., загалом не порушувався, отже – соціальний престиж шляхти не був пов'язаний з її віровизнанням» [6]. Аргументуючи протилежне, часто згадують відому палку промову Адама Киселя на сеймі 1641 р., де він каже: «... Шляхетський стан наповнено утисками, хоча б і найбільше служив – нічого не вислужить, бракує [для нас] почестей і відзнак; справедливий розподіл заслуженого обминає [нас] з огляду на релігію, і хто лиш є з грецької родини прадавньої віри – то вже не отримує відзнак, уже принижений» [7]. Однак цей та інші вислови Адама Киселя, як зазначає Н. Яковенко, проаналізувавши роботу американського дослідника Франка Сисина, пов'язує з цілком конкретною ситуацією – «спалахом регіонального (руського) патріотизму, що був спричинений дискусією 1638-1641 рр. про вживання «нових» княжих титулів, які, на думку української знаті, принижували гідність «старої Русі»; паралельно тоді ж набули виразнішого окреслення й інші аспекти регіональної специфіки – з гіперболічними перебільшеннями утиску прав та вольностей. На принципово інакших засадах, ніж регіонально закрите шляхетське середовище, жила аристократична, княжа група» [6].

З точки зору сучасності «спалах руського патріотизму» є таким же небезпечним, як і в ті часи. Україна майже всю свою історію була під гнітом інших

держав і здобути незалежність, зберігши досвід державного міського управління, релігійні та культурні засади, було дуже важко, і не тільки зберегти, а і розвивати на рівні національних традицій.

Якщо ж говорити про кілька найпомітніших українських родин — князівських та панських, то, на думку Н. Яковенко, поступ католизації не викликає сумніву, бо «на кінець 1640-х — початок 1650-х рр. серед шести сенаторів від Волинського, Київського і Брацлавського воєводств тільки двоє залишалося православними: київський каштелян, брацлавський і київський воєвода Адам Кисіль та київський каштелян Максиміліан Бжозовський. Очевидно й те, що такому становищу суттєво посприяла прокатолицька політика королів Зигмунта III та, хоч і меншою мірою, Владислава IV» [6].

Звичайно, в таких умовах Адаму Киселю хотілося зробити все можливе для того, щоб зберегти і розвивати функції Київського магістрату, православ'я, українську традицію та духовність. Як представник волинської шляхти на Сеймі у Варшаві він «обстоював не тільки права православної церкви в Україні в умовах католицької експансії – в 1632 р. і зрікся унії, а і розвивав функції Київського магістрату. За його сприяння Петро Могила був делегований того ж року на Сейм, де останнього обрали митрополитом. А. Киселю симпатизував король Речі Посполитої Владислав IV Ваза... Під час визвольної війни українського народу постійно був посередником між польським урядом і козаками та наполегливо переконував Богдана Хмельницького припинити війну. Ось, що він писав гетьману в 1651 р. - «Я майже зів'ялий, весь умучений і на здоров'ї скалічений, - три роки ганяю... від сойму почавши, досі постійно зношуся з королем, щоб кров християнська

не лилася, щоб остання частина народу нашого не загинула» [8]. Сам польський король Ян Казимир для розв'язання польсько-українського конфлікту надіслав до Хмельницького послів урядової спеціальної комісії на чолі з Адамом Киселем.

До речі, ще під час козацьких повстань 1637-1638 років Кисіль вів перемовини з повсталими козацькими ватажками і відіграв не останню роль у забезпеченні «золотого десятиліття спокою» – миру, який зрештою завершився повстанням Хмельницького.

Коли на рідну державу тиснуть з усіх боків, роздираючи її, складно вибрати єдино правильний шлях. Адам Кисіль намагався знайти компроміс між супротивниками. Однак компроміс, як відомо, – це не лише угода, за якої всім добре, а й ситуація, коли кожна сторона має пожертвувати чимось на користь абстрактного майбутнього. Не всі здатні на таке. А закладі суперники (польська корона та українці козаки) тим паче.

Трагедія київського воєводи Киселя була в тому, що обидва суперники вважали його зрадником. Він послідовно обстоював права українців й православ'я, але не залишав надії на примирення з Польщею і вважав, що її король у змозі досягти компромісу з козаками та повстанцями. Можливо, сьогодні ми б назвали цього діяча миротворцем. Але треба зазначити, що примирення в умовах пригнічення рідної держави майже дорівнює конформізму (а також, як сьогодні люблять говорити, сепаратизму). І дружнє ставлення до ворогів минулих, теперішніх і майбутніх звичайно викликає негативну реакцію з боку патріотів і проукраїнських діячів. Пропозиція пожертвувати частиною території, релігією чи культурними надбаннями в обмін на мир також наштовхується на нерозуміння. Адам Кисіль розумів цю проблему. Не раз він висловлювався, що «і від

поляків я маю біду, і від своїх – русинів – також» [9]. Він прагнув повернути лад, що існував на українських землях перед Хмельниччиною, розвинути місцеве самоврядування, особливо функції київського магістрату. Але хотів надати впливу і руській православній шляхті, до якої сам належав. От і опинився між двох вогнів. Чи могла Україна стати польською колонією та сировинною базою, якщо б Адам Кисіль зупинив Богдана Хмельницького? Звичайно. Але, живучи в період війни та бачачи смерті українців, важко бути далекоглядним і передбачити усі можливі наслідки своїх дій.

Останній рік свого життя Адам Кисіль провів осторонь політичного життя – значною мірою через тяжку хворобу, а також внаслідок неприхильного ставлення до нього польського короля Яна Казимира.

Висновки з дослідження і перспективи подальшого дослідження цієї теми

Отже, Адам Кисіль – цікава постать, останній великий представник старої української еліти, посередник між козацьчиною і польським урядом, між руським (українським) народом і Річчю Посполитою. Він прагнув повернути Україні велич, якою вона була перед Хмельниччиною, коли правила українська шляхта, розвинути місцеве самоврядування України в цілому, особливо функції київського магістрату. Для цього він шукав компроміси між владою Річі Посполитої та козаками, які розпочали визвольну боротьбу. Цього йому (на жаль – чи на щастя, бо Україна могла б стати черговою колонією для чергової країни-загарбниці) не вдалося.

Перспективи подальшого дослідження вбачаю в продовженні вивчення постаті Адама Киселя із залученням інших робіт українських авторів, у тому

числі згаданої книги Франка Сисина про цього діяча, а також в аналізі становища українців під час воеводства Киселя, еволюції та розвитку київського магістрату.

Література

1. Яковенко Н. Про методологію досліджень середньовічної і ранньомодерної історії України / Н. Яковенко / Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 2000. Вип. XI. С. 26-37.
2. Гупало С. Важка ноша примирення. Адам Кисіль: майстер великих компромісів / С. Гупало // День. № 192, 197. 23 жовтня, 30 жовтня 2004.
3. Адам Кисіль. Українці в світі URL: <https://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/e29c7125f0cdc599/> (дата звернення 24.04.2019)
4. Разживін В., Красуля Д. Відображення посольської місії Адама Киселя в драматичних візіях М. Костомарова та М. Грушевського / В. Разживін, Д. Красуля. «Молодий вчений». № 6.1 (46.1). Червень, 2017. Донбаський державний педагогічний університет. С. 68-72.
5. Історія України : підручник / Г. Швидько, П. Чорнобай. Київ: Генеза, 2016. 352 с.
6. Яковенко Н. Релігійні конверсії: спроба погляду зсередини / Н. Яковенко. URL: <https://izbornyk.org.ua/yakovenko/yak02.htm> (дата звернення 24.04.2019)
7. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Т.2. Приложения. Київ, 1898. 364 с.
8. Малімон Н. Таємниці храму Адама Киселя / Н. Малімон. День. Спецпроект «Україна Incognita». 22 серпня 2002. С. 12-13.
9. Скороход О. Як православний шляхтич Кисіль мирив козаків із поляками. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2013/05/20/123291/> (дата звернення 24.04.2019)

Reference

1. Yakovenko, N. (2000), "On the methodology of studies of medieval and early modern history of Ukraine", *Naukovi praci istorichnogo fakultetu Zaporizkogo dergavnogo universitetu*, vol. XI, pp. 26-37.
2. Gupalo, S. (2004), "A heavy burden of reconciliation. Adam Kisil: Master of Great Compromises", *Den`*, vol. 192, 197, October 23, October 30.
3. Kisil, A. (2003), "Ukrainians in the World", URL: <http://www.ukrainians-world.org.ua/eng/peoples/e29c7125f0cdc599/> (Accessed 24 April 2019)
4. Razzhivin, V. and Krasulia, D. (2017), "Reflection of Adam Kissel's Embassy Mission in the Drama Visions of M. Kostomarov and M. Hrushevsky", *Molodiy vcheniy*, vol. 6.1 (46.1), pp. 68-72.
5. Shvydko, G. and Chernobay, P. (2016), *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine], Genesis, Kyiv, Ukraine.
6. Yakovenko, N. (2011), "Religious Conversions: An Attempt to Look Inside". URL: <https://izbornyk.org.ua/yakovenko/yak02.htm> (Accessed 24 April 2019)
7. Golubev, S. (1898), *Kyivskij metropolit Petro Mogila ta jogo spodvigniki* [Kiev Metropolitan Peter the Tomb and his associates], Vol. 2, Annexes, Kyiv, Ukraine.
8. Malimon, N. (2002), "The Secrets of the Temple of Adam Kissel", *Den`*, August 22, pp. 12-13.
9. Skorokhod, O. (1992), "As an Orthodox nobleman Kisil reconciled Cossacks with Poles". URL: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2013/05/20/123291/> (Accessed 24 April 2019)

Стаття надійшла до друку 30 квітня 2019 року